

**НЕЗАКОННІ ДІЇ У РАЗІ БАНКРУТСТВА:
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 3(22), с. 217–219

Розглядаються механізми правового регулювання банкрутства в Україні й за рубежом, досліджуються проблеми кримінальної відповідальності за незаконні дії у разі банкрутства.

Однією з проблем, що виникла в процесі перебудови економіки України, є банкрутство суб'єктів господарювання. Основними причинами, що призвели до збільшення кількості фінансово неспроможних підприємств, виявилися негативні явища в економіці країни, загальне зниження обсягів виробництва, криза неплатежів і, як наслідок, існування значної взаємозаборгованості, недосконалість законодавства в галузі господарського права та податкової політики, неефективний фінансовий менеджмент. Крім того, зростання кількості банкрутів у країні зумовлював той факт, що становлення українського інституту банкрутства в системі економічного та правового регулювання підприємницьких відносин відбувалось у той час, коли кризові процеси після розвалу єдиного загальнодержавного народногосподарського комплексу з боку молоді держави були абсолютно некерованими. Затримка у здійсненні реальних економічних реформ, гіперінфляція, недоліки в приватизації, прорахунки у податковій та грошово-кредитній політиці призвели до зростання масштабів "тіньової" економіки. Внаслідок цього багато підприємств стали заручниками таких умов, тобто штучними банкрутами. А чинне тогочасне законодавство було позбавлене механізму, який міг би відокремити реальних банкрутів від штучних. У результаті банкрутство в нашій країні стало масовим явищем, охопивши майже всі галузі та регіони.

Відповідно до ст. 13 Конституції України держава взяла на себе зобов'язання забезпечувати соціальну орієнтацію економіки. В юридичній літературі 90-х років минулого століття обґрун-

товано підкреслювалося, що так зване "ринкове саморегулювання" не здатне вирішити це завдання. Інститут банкрутства є одним з найважливіших інструментів трансформації вітчизняної економіки у напрямі соціально орієнтованої моделі: на сучасному етапі він створює справедливий баланс між приватними та публічними інтересами, що забезпечує як справедливе задоволення вимог кредиторів, так і захист інтересів боржника від несумлінних кредиторів і збереження суб'єкта господарювання.

На жаль, правовий інститут банкрутства нині активно використовується для фактичного перерозподілу власності як дуже ефективний спосіб. Злочини, пов'язані з банкрутством, мають високий ступінь суспільної небезпеки: вони підривають довіру в господарських взаємовідносинах, відштовхують потенційних інвесторів, унаслідок чого зменшується приплив капіталовкладень у вітчизняне виробництво. Саме тому кримінально-правова охорона відносин, пов'язаних із неспроможністю і банкрутством, є важливою складовою механізму правового регулювання цих суспільних відносин.

Запровадження кримінальної відповідальності за порушення регламентованих господарським законодавством процедур неплатоспроможності та банкрутства було зумовлене принциповою зміною в Україні соціально-економічних відносин, становленням і розвитком механізмів ринкового господарства.

Дослідження проблем кримінальної відповідальності за незаконні дії у разі банкрутства неможливе без з'ясування правової природи

відносин, що регулюються законодавством про банкрутство.

На сучасному етапі економічного розвитку України виокремлюють такі цілі інституту неспроможності (банкрутства): задоволення вимог кредиторів; стабілізація майнового обороту і руху платежів у державний бюджет; розблокування каналів циркуляції товарних і грошових потоків у майновому обороті; відновлення платоспроможності боржника і збереження суб'єкта господарювання [1, 140, 142; 5, 9]. Сьогодні норми про неспроможність спрямовані вже не тільки на захист прав кредиторів, а й на захист інтересів інвесторів, працівників, боржника та економічної системи держави в цілому.

Кримінально-правова охорона відносин, пов'язаних із неспроможністю і банкрутством, є складовою єдиного правового механізму регулювання цих відносин, тобто системи юридичних засобів, організованих найбільш послідовним чином з метою впорядкування суспільних відносин, сприяння задоволенню інтересів суб'єктів права [6, 284].

У сучасних умовах банкрутство підприємств сприяє зростанню масштабів “тіньової економіки”, оскільки є одним із засобів кримінального ухилення від сплати податків, а також одним із методів тіньової приватизації. Суспільна небезпека злочину, передбаченого ст. 221 Кримінального кодексу України 2001 р. (ККУ) “Незаконні дії у разі банкрутства”, полягає в тому, що завдається матеріальна шкода кредиторам, працівникам підприємства, контрагентам і державі.

Предметом злочину тут є: 1) майно; 2) майнові обов'язки; 3) відомості про майно; 4) документи, які відображають господарську та фінансову діяльність.

На думку деяких науковців, при визначенні складу злочину “незаконні дії у разі банкрутства” український законодавець не дотримався одного із загально визначених принципів криміналізації діянь, а саме повноти складу злочину [2]. Це пояснюється тим, що науковці ставлять під сумнів суспільну небезпеку приховування боржником своїх обов'язків перед кредиторами. Оскільки ця дія не спрямована на зменшення конкурсної маси боржника, вона не здатна вразити інтереси кредиторів, що входять у структуру об'єкта розглядуваного злочину. До речі, у ст. 195 КК РФ говориться про приховування не майнових обов'язків, а майнових зобов'язань (російською мовою — “имущественные обязательства”), а з цивільно-правової точки зору сторони зобов'язання можуть мати

як обов'язки, так і права. Отже, вирішення цього питання можливе двома шляхами: або замінивши термін “обов'язки” поняттям “зобов'язання”, або доповнивши диспозицію ст. 221 ККУ окремою вказівкою на приховування відповідною особою не лише майна, а й майнових прав.

Об'єктивна сторона аналізованого злочину полягає у вчиненні спеціальним суб'єктом у разі банкрутства одного з наступних діянь, вказаних у диспозиції ст. 221 ККУ альтернативно, проте частково пов'язаних між собою: 1) приховування майна; 2) приховування майнових обов'язків; 3) приховування відомостей про майно; 4) передання майна в інше володіння; 5) відчуження майна; 6) його знищення; 7) фальсифікація документів, які відображають господарську чи фінансову діяльність; 8) приховування таких документів; 9) їх знищення [4].

На відміну від законодавства багатьох інших країн, склад злочину побудований як матеріальний (вирішальне значення має спричинення “великої матеріальної шкоди кредиторам і державі”). Але існуючий критерій у вигляді неоподаткованого мінімуму доходів громадян, розмір якого постійно зростає, є різним щодо диспозицій та санкцій статей ККУ, що робить неможливою ефективну кримінально-правову охорону господарських відносин від злочинних посягань.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 221 ККУ, є обстановка, яка описується словами “у разі банкрутства”. Тобто діяння, зазначені у ст. 221 ККУ, не тягнуть кримінальної відповідальності, якщо вони вчинені до винесення постанови про визнання боржника банкрутом. Отже, з метою усунення суперечностей понятійного апарату необхідно поняття “у разі банкрутства” замінити у диспозиції ст. 221 ККУ чітким формулюванням “після порушення провадження у справі про банкрутство”. В законодавстві багатьох країн процесуальною передумовою для притягнення до відповідальності за злочини, пов'язані з банкрутством, є початок провадження у справі про неспроможність.

Наприклад, повчальним виглядає кримінально-правовий досвід Швейцарії. У цій країні обов'язковою ознакою складів злочинів “шахрайський конкурс і шахрайство, пов'язане з накладанням арешту на майно боржника” (ст. 163 Кримінального кодексу Швейцарії), “заподіяння шкоди кредиторі шляхом знищення майна” (ст. 164 зазначеного Кодексу), “безгосподарність” (ст. 165 Кодексу) і “невиконання обов'язків по веденню бухгалтерського обліку” (ст. 166 Кодексу)

є вчинення відповідних діянь особою, щодо якої відкрито конкурс або виставлено довідку про незадоволення претензії (останнє має місце при накладанні арешту на майно боржника).

Незаконні дії у разі банкрутства можуть поєднуватись із вчиненням інших кримінальних посягань, наприклад, злочинів проти власності, одержання хабару, ухилення від оподаткування, у зв'язку з чим дії винного у таких випадках слід кваліфікувати за сукупністю злочинів.

Суб'єкт злочину, що розглядається, є спеціальним. Це може бути громадянин — засновник або власник суб'єкта господарської діяльності, стосовно якого винесено ухвалу господарського суду про порушення у справі про банкрутство; це службова особа такого господарюючого суб'єкта. На сьогодні питання про можливість притягнення арбітражних керуючих за цією статтею є дискусійним [3].

Із суб'єктивної сторони злочин умисний, психічне ставлення до наслідків може бути як умисним, так і необережним. Але довести вину зловмисників не завжди вдається. Майже неможливо встановити причинно-наслідковий зв'язок між деякими господарськими операціями підприємства, його подальшим тяжким становищем і матеріальним збагаченням окремих осіб за рахунок цього.

Отже, враховуючи те, що сьогодні інститут неспроможності став інструментом в руках різних злочинних фінансових угруповань, українському законодавцю варто встановити більш чіткі та об'єктивні критерії для визначення ступеня “злочинності” в діяннях осіб, пов'язаних з процедурою банкрутства.

Література

1. Гега П. Т. Деякі особливості банкрутства в Україні та недоліки правового регулювання // Наук.-практ. журн. — 2004. — № 10.
2. Джунов В. В. Нормативний комплекс про неспроможність як підгалузь господарського права // Вісн. господарського судочинства. — 2003. — № 1. — С. 139–145.
3. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: Учебник. — М.: Юрист, 2004. — 512 с.
4. Поляков Б. М. Методы правового регулирования отношений несостоятельности (банкротства) в Украине // Підприємство, господарство і право. — 2002. — № 2. — С. 7–11.
5. Юрченко О. М. Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: питання боротьби з організованою злочинністю // Юрид. газ. — 2004. — № 9.
6. Яценко С. С. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — 4-те вид., переробл. і допов. — К.: А.С.К., 2005. — 848 с.

Українське законодавство має потребу в більш чітких і зважених критеріях кримінальної відповідальності за банкрутство. При встановленні цих критеріїв доцільно опиратися на позитивний досвід інших держав.

Украинское законодательство нуждается в более четких и взвешенных критериях уголовной ответственности за банкротство. При установлении этих критериев целесообразно опираться на положительный опыт других государств.

The Ukrainian legislation requires more accurate and weighed criteria of the criminal liability for bankruptcy. At establishment of these criteria it is expedient to lean against positive experience of other states.

Надійшла 22 червня 2009 р.